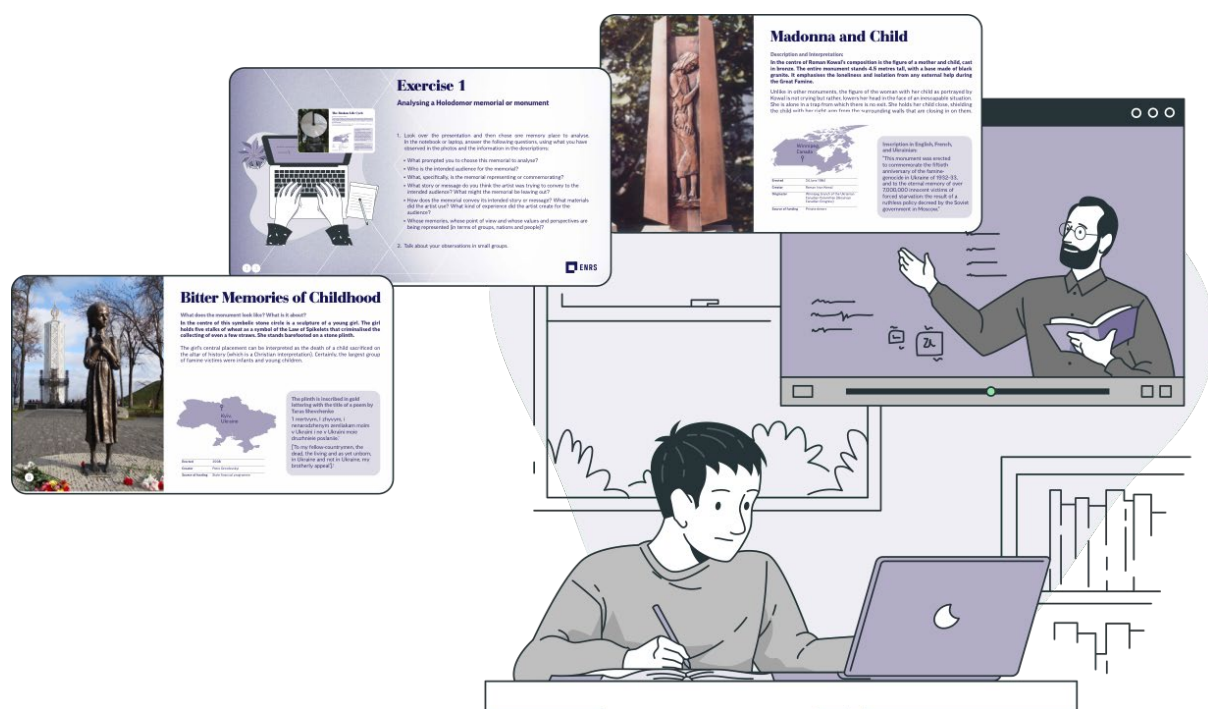

Hołodomor jako przykład dezinformacji

Dziewięćdziesiąt lat ukrywania prawdy

Łukasz Migniewicz

Słowa kluczowe

- totalitaryzm
- manipulacja
- fałszowanie historii
- dezinformacja
- mit
- propaganda
- Hołodomor
- ludobójstwo w ZSRR
- Wielki Głód
- dziennikarstwo
- Ukraina

Wprowadzenie dla nauczyciela/nauczycielki

Scenariusz jest przeznaczony do realizacji z młodzieżą od lat 14. Poruszona w nim tematyka umożliwia wykorzystanie go na zajęciach interdyscyplinarnych z zakresu historii, kultury, języka ojczystego i nauk społecznych.

Materiał został podzielony na trzy części: właściwy scenariusz, kartę pracy oraz zestaw materiałów źródłowych. Poszczególne elementy scenariusza można modyfikować w celu dostosowania ich do odbiorców.

Cele zajęć

Uczeń / uczennica:

- wyjaśnia powody ukrywania prawdy o Wielkim Głodzie w kontekście wydarzeń z lat 30. XX w., odnosząc je do wydarzeń współczesnych,
- charakteryzuje proces funkcjonowania kłamstwa historycznego,
- wykorzystuje różnorodne źródła informacji (propagandowe posty z mediów społecznościowych, zdjęcia i okładki książek, wywiady, plakaty propagandowe, eseje naukowe, artykuły prasowe) i potrafi określić ich przydatność do analizy zagadnienia fałszowania historii.

Kształtowane umiejętności

- analiza różnorodnych źródeł historycznych ze wskazaniem związków przyczynowo-skutkowych między nimi a wydarzeniami historycznymi,
- rozpoznawanie cech kłamstwa historycznego i przejawów dezinformacji,
- wykorzystywanie materiałów źródłowych do tworzenia narracji historycznej,
- formułowanie argumentów i kontrargumentów oraz udział w debacie.

Metody nauczania

Rozmowa nauczająca; praca w grupach; praca samodzielna; burza mózgów; analiza materiałów źródłowych, tekstów, ilustracji; metoda Philips 66; drzewo decyzyjne; dyskusja sokratejska; metaplan; *long table*; praca z zestawem ćwiczeń.

Środki dydaktyczne

- tablica/flipchart, pisaki/kreda,
- duże arkusze papieru/brystole.

Przed lekcją

Nauczyciel/nauczycielka poleca uczniom i uczennicom lekturę eseju i prezentacji

Pamiętając Hołodomor.

Scenariusz lekcji

Wprowadzenie

1. Wyjaśnij uczniom i uczennicom, że celem zajęć jest poznanie powodów oraz mechanizmów zacierania i fałszowania historii Wielkiego Głodu w Ukrainie. Podczas zajęć przyjrzyście się najwcześniejszym mechanizmom zaprzeczania tragedii oraz stopniowemu przejmowaniu narracji sprawcy przy jednoczesnym ignorowaniu słów potwierdzających historię ofiar.
2. Rozdaj uczniom i uczennicom karty pracy i zestawy materiałów źródłowych. Poinformuj, że w trakcie zajęć będą pracować samodzielnie lub w grupach, a podstawą waszych rozważań będzie wspólna dyskusja nad postawionymi problemami. Istotne są swoboda wyrażania myśli oraz umiejętność tworzenia argumentów i kontrargumentów.

Rozwinięcie

1. W krótkiej rozmowie nauczającej przypomnij uczniom i uczennicom, czym był Wielki Głód, wykorzystując informacje zawarte w eseju *Pamiętając Hołodomor*. Zwróć uwagę na przyczyny Wielkiego Głodu i liczbę ofiar.
2. Wprowadź uczniów i uczennice w realia ówczesnej epoki, przypominając cechy państwa totalitarnego. W tym celu zapisz na tablicy/flipcharcie hasło „totalitaryzm”. Rozdaj karty pracy i poproś o wykonanie **Ćwiczenia 1**. Daj uczniom i uczennicom swobodę wyszukiwania informacji oraz konsultowania się z innymi. Po stworzeniu map myśli uczniowie i uczennice podchodzą do tablicy, prezentują rezultaty swojej pracy i zapisują wszystkie cechy państwa totalitarnego, które uznali za istotne.

Przykładowe odpowiedzi:

jeden przywódca; jednopartyjność; jednolity aparat bezpieczeństwa, kontrolujący wszystkie dziedziny życia obywateli; podporządkowanie wszystkich aspektów życia (także codziennego) państwu, partii rządzącej i wodzowi; monopol w sferze środków masowego przekazu; łamane prawa człowieka; terror skierowany wobec obywateli

Pozostaw stworzoną wspólnie z uczniami i uczennicami dużą mapę myśli w widocznym miejscu. Ułatwi ona klasie pracę w kolejnych etapach zajęć.

Komentarz nauczyciela/nauczycielki

W ramach wprowadzenia do kolejnej części zajęć podkreśl, że Wielki Głód został wywołany sztucznie, jako efekt eksperymentu gospodarczego – kolektywizacji oraz brutalnej polityki rekwizycji, zastosowanej na obszarach największego oporu wobec totalitarnego systemu. Poinformuj uczniów i uczennice, że pierwsze relacje o wydarzeniach w Ukrainie dotarły do Europy Zachodniej już w marcu 1933 r. za sprawą walijskiego dziennikarza – **Garetha Jonesa**. Zachodni korespondenci i dyplomaci bez pozwolenia sowieckich władz nie mogli podróżować po kraju. Organizowano dla nich specjalne wyjazdy, w trakcie których pod kontrolą agentów OGPU¹ spotykali się ze ściśle wyselekcjonowaną ludnością i oglądali „wzorcowe” fabryki, gospodarstwa rolne itp. Uzyskanie informacji ze źródeł innych niż oficjalne, państwowe było niemal niemożliwe. Dlatego wielu dziennikarzy rezydujących w Moskwie powielało informacje oficjalne, nie sprawdzając ich pod kątem zgodności z prawdą. Jones na własną rękę udał się w podróż po ogarniętej głodem południowej części europejskiego terytorium ZSRS. To, co zobaczył i opisał, wstrząsnęło wykreowanym obrazem wzorcowo działającego państwa komunistycznego.

3. Podziel uczniów i uczennice na kilkusobowe zespoły (4–6 osób). Poproś połowę grup o zapoznanie się z **zestawem źródeł A** (na temat Garetha Jonesa), a drugą połowę grup – z **zestawem źródeł B** (na temat Waltera Duranty’ego). Może to być również praca domowa zadana na poprzedniej lekcji.

¹ **OGPU** – Zjednoczony Państwowy Zarząd Polityczny, główny organ sowieckich służb bezpieczeństwa. Jego głównymi zadaniami były: rozpracowywanie szpiegów, bandytyzmu i działań kontrrewolucyjnych, przeciwdziałanie bezdomności dzieci oraz reedukacja przestępców. Działania OGPU przekształciły się w masowy terror wobec ludności cywilnej, włącznie z budową systemu obozów pracy (łagrów). Zamknięci w nich więźniowie zmuszani byli do niewolniczej pracy. Agenci OGPU często przygotowywali pokazowe wycieczki dla zagranicznych gości w celu przedstawienia ZSRS jako kraju idealnego, w którym rewolucja komunistyczna się powiodła.

Powiedz, że praca zespołów na lekcji będzie się opierać na technice **Philips 66**. Celem ćwiczeń jest porównanie dwóch relacji oraz wyciągnięcie wniosków, skąd wzięły się różnice w ich tworzeniu.

Metoda Philippsa to prowadzenie burzy mózgów w 6-osobowych grupach przez 6 minut. Metoda polega na szybkiej, intensywnej pracy nad zadaniem, co pozwala wszystkim obecnym na opracowanie dokładnej analizy zgromadzonego materiału źródłowego.

Fazy pracy grupowej:

- Rozdaj grupom właściwe drzewka decyzyjne (**Ćwiczenie 2**). W pierwszej fazie grupy wypełniają je na podstawie przeczytanych źródeł.
- W drugiej fazie grupy spotykają się na forum, aby omówić rezultaty swoich rozważań oraz wymienić się pomysłami – które Ty zapisujesz na tablicy/flipcharcie. Najlepiej przerysować drzewka w odpowiedniej skali, dzięki czemu członkowie różnych grup poznają swoje stanowiska.
- W fazie trzeciej każdy zespół ponownie pracuje samodzielnie i weryfikuje swoje pomysły lub utwierdza się w przekonaniu, że są one właściwe.
- W fazie czwartej uczniowie i uczennice wykonują **Ćwiczenie 3** na podstawie **źródła C**.

Liczbę faz można ustalać dowolnie – proponujemy minimum trzy. Po ostatniej uczniowie i uczennice wspólnie, poprzez dyskusję opartą na zasadach demokracji bezpośredniej, wybierają po dwa rozwiązania do każdego z drzewek decyzyjnych, które ich zdaniem najlepiej ilustrują przypadki i relacje obu dziennikarzy.

Podsumowując tę część zajęć, zwróć uwagę na to, że władze sowieckie już na początku starały się ukrywać prawdę o wydarzeniach w Ukrainie.

4. Wizualne techniki propagandy wykorzystywano szczególnie w systemach totalitarnych. Poproś uczniów i uczennice o zapoznanie się z **zestawem źródeł D** i odniesienie się do twierdzenia:

Obraz, zdjęcie, plakat propagandowy nadają się świetnie do manipulowania faktami historycznymi.

5. Jedną z najlepszych metod podsumowywania wniosków z pracy jest **dyskusja sokratejska**. Poproś uczniów i uczennice, żeby usiedli w kręgu (najlepiej na podłodze)².

Poinformuj, że w trakcie debaty najważniejsze są krytyczne myślenie i formułowanie pytań, które umożliwią prowadzenie otwartej i wielowątkowej dyskusji – dlatego dozwolone jest błędzenie i zapuszczanie się w ślepe zaułki historii.

W ramach wprowadzenia zadaj pytanie:

Co czuliście, zapoznając się z materiałami i konfrontując z faktem Wielkiego Głodu?

Poproś kilkoro uczniów lub uczennic, żeby podzielili się własnymi przemyśleniami. Powiedz, że w trakcie debaty mogą swobodnie wyrażać swoje myśli, nawet jeśli są one nacechowane uczuciami i emocjami.

Podczas dyskusji jesteś moderatorem, w pewnym stopniu odgrywasz jednak także rolę strażnika, pilnując, żeby rozmowa nie odbiegała za bardzo od przedmiotu rozważań. Uczniowie i uczennice wykorzystują wnioski i spostrzeżenia z analizy przypadku (pomocne są tutaj ćwiczenia, które wykonywali na kartach pracy). Celem nie jest dojście do konsensusu, lecz wyjaśnienie kwestii i zbudowanie kilku racjonalnych tez. Ty jako moderator wypisujesz pojawiające się wnioski na tablicy/flipcharcie.

Temat dyskusji:

Czy w porównaniu ze słowem pisanym propaganda wizualna działa tak samo dobrze (albo lepiej)?

² Podczas lekcji on-line wystarczy zachowanie odpowiedniej kolejności w wypowiedaniu się uczniów i uczennic, np. za pomocą narzędzi umożliwiających pokazanie chęci zabrania głosu.

Komentarz nauczyciela/nauczycielki

Polityka zaprzeczania ludobójstwu podczas Wielkiego Głodu nie była domeną jedynie bezpośrednich sprawców tragedii – władz Związku Sowieckiego. Po upadku ZSRS, już w Rosji, nabrała szczególnego znaczenia, zwłaszcza po skupieniu władzy w rękach Władimira Putina, byłego funkcjonariusza KGB. To właśnie wtedy sentyment do upadłego imperium sowieckiego zaczął nabierać realnych kształtów. Realizację zamierzeń władzy miało poprzedzić ocieplenie wizerunku ZSRS w oczach mieszkańców byłych republik sowieckich, obecnie niepodległych. Podobnie jak w latach 30. XX w. nastąpiło intensywne zaprzeczanie zbrodniom i rozmywanie tragedii narodu poprzez tworzenie mitu o cierpieniu całego kraju. Tryby propagandowe zaprzęły lojalnych historyków do tworzenia opracowań zaprzeczających narracji o ludobójstwie podczas Wielkiego Głodu w Ukrainie³.

6. Ponownie podziel uczniów i uczennice na grupy 4–6-osobowe. Rozdaj im **materiały źródłowe E i F**, które posłużą jako przygotowanie do minipanelu dyskusyjnego zgodnego z zasadą *long table*. Dyskusja przebiega następująco: przedstawiciel każdej z grup siedzi przy stole i dyskutuje na zadany temat, a pozostałe osoby są widownią. Rolę moderatora / moderatorki odgrywasz Ty⁴. Podczas dyskusji każda z osób, która uważa, że wyczerpała temat, może w dowolnej chwili odejść od stołu i zwolnić miejsce dla kolejnej osoby z widowni. Zasada działa także w drugą stronę: obserwator może poprosić o miejsce przy stole i zastąpić osobę biorącą udział w debacie. Ważne jest to, żeby głos zabrała jak największa liczba uczniów i uczennic. Dzięki zastosowaniu zasady *long table* możliwa jest żywa, dynamiczna wymiana zdań. Na zakończenie dyskusji uczestnicy i uczestniczki zapisują na flipcharcie rezultaty i wnioski.

Tematy dyskusji:

Czy działania rosyjskie fałszujące prawdę o Wielkim Głodzie odnoszą skutek? Jakie argumenty przedstawia strona rosyjska, a jakie – Unia Europejska? Jaki cel ma fałszowanie faktów?

³ Ivan Petrenko, 'Dlaczego Rosja wciąż zaprzecza Wielkiemu Głodowi', w: <https://holodomormuseum.org.ua/news/chomu-rosiia-j-dosi-zaperechuie-holodomor/> (dostęp 16.07.2023).

⁴ W założeniach metody *long table* nie ma takiej funkcji, jednak jeśli uznasz, że utrzymanie niewielkiej kontroli nad dyskusją jest potrzebne, to spokojnie możesz ją wprowadzić.

Podsumowując dyskusję, zwróć uwagę na pojawiające się argumenty. Podkreśl, że w propagandzie rosyjskiej ukierunkowanej na zaprzeczanie ludobójstwu w Ukrainie często sięgano po zmanipulowane fakty oraz sprawdzone metody z przeszłości – czasów ZSRS⁵.

Podsumowanie

W trakcie zajęć uczniowie i uczennice wraz z Tobą prześledzili 90 lat manipulowania faktami i fałszowania historii Wielkiego Głodu. Stosując metody aktywne, wspólnie przeanalizowaliście istotny wpływ polityki na tworzenie i fałszowanie narracji historycznej lub operowanie półprawdami. W ramach podsumowania zbierzcie wszystkie wypracowanie materiały i razem stwórzcie mapę mentalną (mapę myśli), której centralnym hasłem będzie:

Mit – fałszerstwo historyczne

Zadaj pytanie pomocnicze:

Dlaczego prawda o zaplanowanym ludobójstwie podczas Wielkiego Głodu nadal wywołuje kontrowersje i jest przedmiotem sporów międzynarodowych?

Materiał dodatkowy

W tej części możesz przedstawić uczniom i uczennicom fragment rezolucji Parlamentu Europejskiego poświęconej upamiętnieniu Hołodomoru ([źródło G](#)). Jest to ciekawe źródło wskazujące, że niektóre wydarzenia historyczne są podłożem do aktywnie prowadzonych debat politycznych.

⁵ Warto odwołać się tutaj do informacji dotyczących trwającej agresji Federacji Rosyjskiej na Ukrainę oraz toczącą się równoległe do działań zbrojnych wojnę informacyjną. Szczególnie istotny jest fakt, iż zaprzeczanie ludobójstwu i celowemu działaniu wymierzonemu w naród ukraiński jest jednym z argumentów w propagandzie władz Kremla. Zajrzyj: <https://oko.press/ukraine-stworzyla-komunistyczna-rosja-bylo-inaczej> (dostęp 20.07.2023 r.)

Praca domowa

Napisz esej na temat:

„Kto nie zna prawdy, ten jest tylko głupcem. Ale kto ją zna i nazywa kłamstwem, ten jest zbrodniarzem” – Bertolt Brecht.

Czy zgadasz się ze słowami pisarza? W pracy możesz wykorzystać źródła z lekcji.

Karta pracy

Ćwiczenie 1

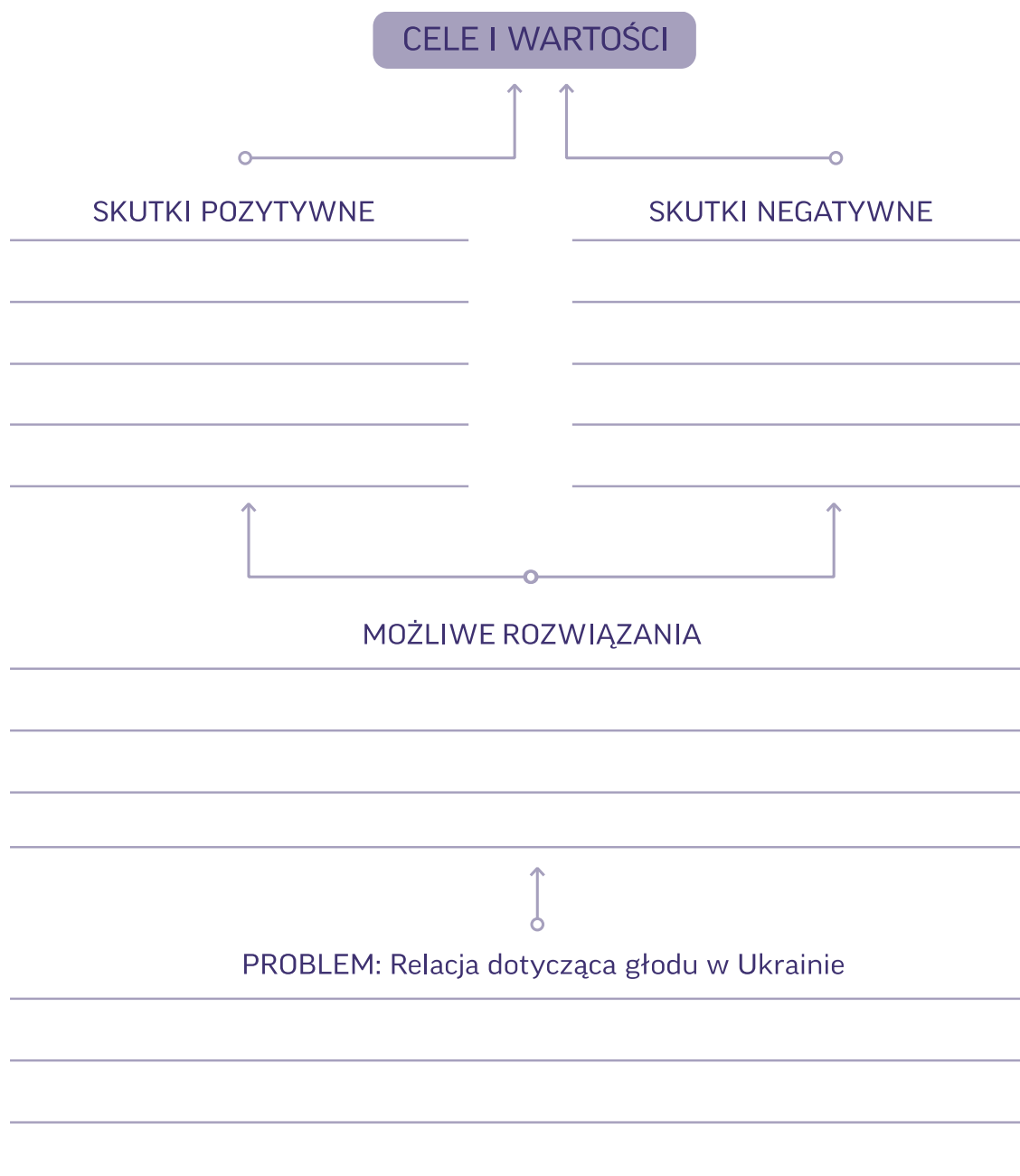
Uzupełnij schemat mapy myśli, podając cechy państwa totalitarnego.

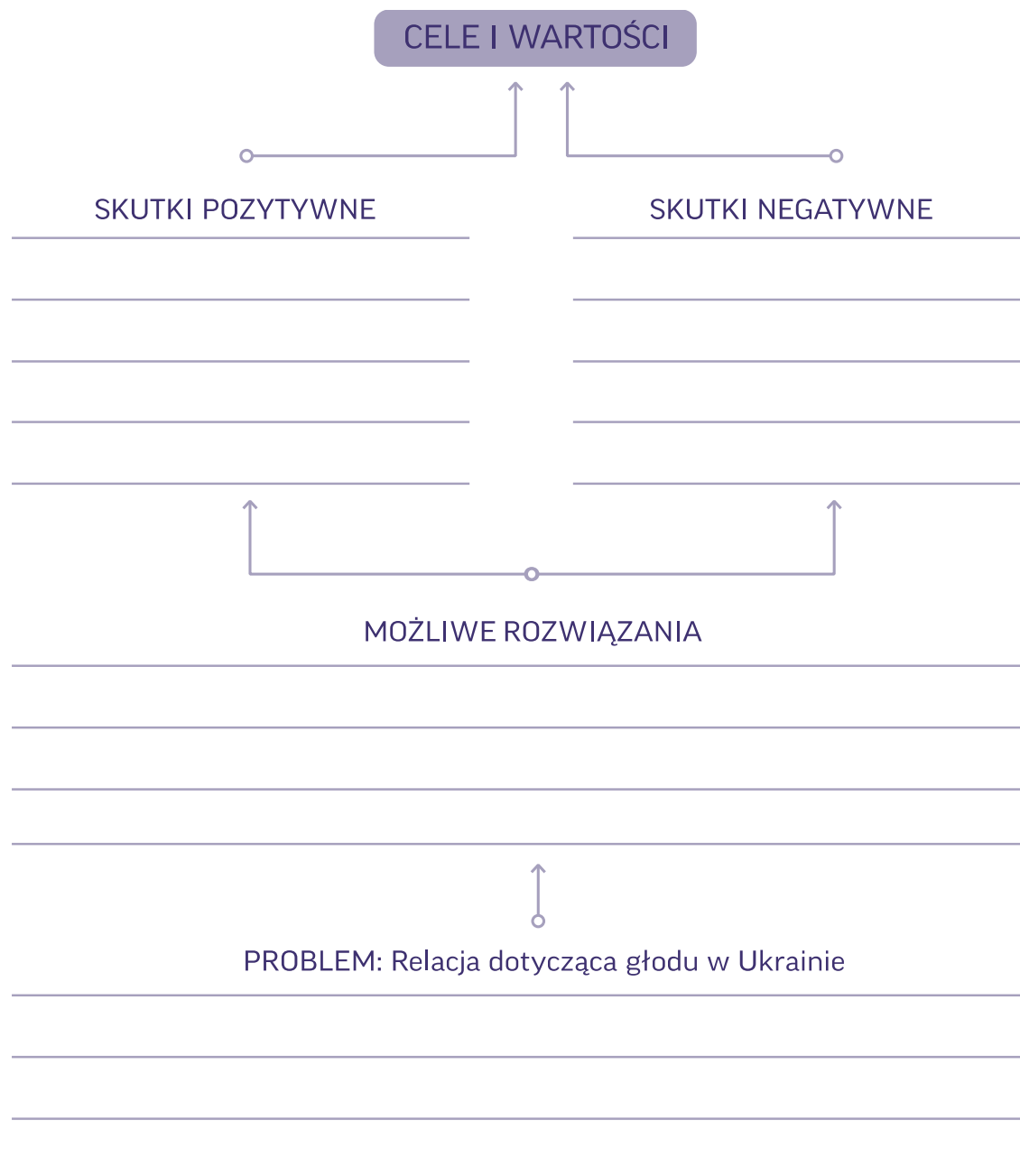
Ćwiczenie 2

Na podstawie zestawów źródeł A i B uzupełnij schematy drzewek decyzyjnych dotyczących dwóch dziennikarzy.

Schemat drzewka decyzyjnego: Gareth Jones

Schemat drzewka decyzyjnego: Walter Duranty

Ćwiczenie 3

Czy próba pośmiertnego odebrania Walterowi Duranty'emu Nagrody Pulitzera była według Ciebie słuszna? Uargumentuj własne zdanie na podstawie źródeł oraz przedstaw swoje rozważania za pomocą metaplanu – według poniższego wzoru.

Jak jest?		Jak być powinno?
	PROBLEM: Nagroda Pulitzera dla Waltera Duranty'ego	
Dlaczego nie jest tak, jak być powinno?		Co należy zrobić?

Pomysł i redakcja merytoryczna: **Urszula Bijoś (ENRS)**

Redakcja: **Marta Grygoruk**

**Współfinansowane przez
Unię Europejską**

Sfinansowano ze środków Unii Europejskiej. Wyrażone poglądy i opinie są jedynie opiniami autora lub autorów i niekoniecznie odzwierciedlają poglądy i opinie Unii Europejskiej lub Europejskiej Agencji Wykonawczej ds. Edukacji i Kultury (EACEA). Unia Europejska ani organ udzielający dotacji nie ponoszą za nie odpowiedzialności.